ناوی کەمال غەمبار خۆی بەردەوامییەکە لەناو ئەدەبی کوردیدا، نیو سەدە بەرەو ژوورترە هەوڵ و کۆشش و تواناکانی لەبواری جیاجیا پێشکەش بە ناوەندی ڕۆشنبیری دەکات، بەڵام پڕ بەرهەمترین لایەنی لە بواری ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبیدایە. ئەو سەرنجەش لای وەرگر دروست بووە کە لەسەر واتا کاری کردووە، کەمتر لە بارەی هونەری فۆرم و ئاستەکانی زمان دواوە.

ئەو پرسیارانەی لەم هەڤپەیڤەینەدا ڕووبەڕووی کراونەتەوە هەمووی لە ئەزموون و شێوازی کارکردنی خۆی وەرگیراون. لە وەڵامەکانیشدا خوێنەر ئەوەی بۆ دەردەکەوێت، ڕەخنەگر بەرهەمەکانی زادەی ڕۆشنبیری و ئەزموونەکانی خۆیەتی، کەمتر لەناو شێوازی لێکۆڵینەوەی هەمەجۆردا کاری کردووە. زیاتر بیری بۆ شێوازی لێکۆڵینەوەی ڕیالیزم جووڵاوە، ئەم جۆرە جووڵانی بیرەش، ئاستێکی دیاریکراوی داوە بە بەرهەمەکانی.

کەمال غەمبار:
ڕۆژ دوای ڕۆژ زیاتر بەخۆمدا دەچمەوە و سوودیش لە هەموو ڕێبازە ڕەخنەییەکان وەردەگرم

هەڤپەیڤینی: یاد سابیر

ڕامان: سەرەتا وەک یەکەم وێستگەکە لە ژیانی هەموو ئەدیبێک گرینگ و پێویستە، تۆ لە سەرەتادا بە شیعر دەستت پێکردو ماوەیەکی زۆریش خەریکی بووی، لە ئەنجامدا شاعیرییەتت لە دۆخی سەرەتادا مایەوە، ئایا دەتوانیت هەوڵ و کۆششی خۆتمان لەو بارەیەوە بۆ باس بکەیت؟

کەمال غەمبار: ئەگەر بە هەڵە نەچم هەموو نووسەرێک بە شیعر دەست پێدەکات، بە حوکمی ئەوەی یەکەمین ئامرازی دەربڕینی هەستی مرۆڤە. جا هی وا هەیە لەسەر ڕەوتەکە بەردەوام دەبێ، هی وایش هەیە لە شوێنی خۆیدا دەمێنێتەوە و ناتوانێ خۆی نوێ بکاتەوە و هەنگاوی گورج و گۆڵ بەرەو پێشەوە هەڵێنێ. بەشێکی تریش هەر بە یەکجاری واز لە شیعر دێنێ، من بەش بەحاڵی خۆم لە هیچ کامێک لەو جۆرانە ناکەم، ڕاستە ماوەیەکی زۆرە شیعر بڵاوناکەمەوە، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە ئاکامەکەم بەوە گەیشتووە شاعیربەتیم لە دۆخی سەرەتادا لەنگەری گرتبێ. ئێستا شیعری وەهام هەیە پەنجە لە پەنجەی ئەو شاعیرانە دەدات کە خۆیان بە شاعیری باش لە قەڵەم دەدەن. نموونەیەکت بۆ بێنمەوە، لە ۱۹۸۵/۱/۲دا کە شیعری «ساڵی تازە»م لە ڕۆژنامەی (هاوکاری)دا بڵاوکردەوە، (عەبدولڕەزاق بیمار) سەیری پێ هات من بەو ئاستە گەڕاومەتەوە سەر شیعر نووسین، بەڵام ئەوەی کە من لە شاعیرانی تر جیا دەکاتەوە ئەوەیە، من شیعر نووسینم نەکرد بە پیشە تا زیاتر لەو دەرگایە بدەم و بە شاعیر بناسرێم. بەلاتانەوە شتێکی سەیر نەبێ ئەگەر بڵێم دەتوانم لەو شاعیرانەی کە لافی نوێخوازی لێ دەدەن و خۆشیان نازانن چ دەنووسن، منیش لەو جۆرە شیعرانە کە لە هەموو شتێ بکەن لە شیعر ناکەن. بابەتی ئاوا بنووسم و بەلای ئەوانەی کە لە جەوهەری شیعر تێناگەن بە شاعیرێکی نوێخوازی یاخی خۆم بناسێنم.

ڕامان: لەکاتی دەستپێکردنت کەشوهەوای ڕۆشنبیری لە کۆیە چۆن بوو، کاریگەرییەکانی بۆ سەر تۆ و هاوڵەوەکانت چی بوو؟

کەمال غەمبار: کە دەڵێین کۆیە واتە شاری کۆیە، شاریش بنەماو خاسییەتی تایبەت بەخۆی هەیە، ئەم شارە هەر لەکۆنەوە مەڵبەندی ڕۆشنبیران بووە، لە ڕووی ڕۆشنبیری و زانست و زانستەوە یەکێ بووە لە شارە ناودارەکانی کوردستان، خەڵکێکی زۆر ڕوویان تێکردووە و تێیدا خوێندوویانە، (حاجی قادری کۆیی)

کەمال غەمبار – ۱۹۵٦ – هەولێر

هەڵەی نەکردووە کە بە مەلا عەبدوڵڵای جەلی زادە بڵێ:

لە غەیرەز جەددی ئێوە کێیە دانا
لە کوردستان بناغەی عیلمی دانا

هەروەها دیوەخانی ئەمین ئاغای حەویزی (ئەختەر) مەڵبەندی شیعر و گۆرانی و مەقامات بووە، کە ناوبانگی هەموو کوردستانی گەورەی گرتۆتەوە و لە هەموو لایەکەوە ڕوویان تێکردووە، کە خۆی جگە لە شاعیربەتی ئوستادی مەقاماتیش بووە. ئەم شارە لە ڕووی ڕۆشنبیرییەوە لەسەردەمی وەچەی ئێمەدا لە شارە پێشکەوتووەکانی کوردستان لە قەڵەم دەدرا، هەرکە چاوت دەکردەوە، کۆمەڵێک شاعیری ناودارت دەدی لەوانە: (دڵزار، عەونی، دڵدار، ڕاجی، عاسی، دلاوەر، جۆبار، عوسمان مستەفا خۆشناو، سامی عەوداڵ، سەید ئیبراهیم) و هی تر.

لە نووسەرانیش (مەسعوود محەمەد، بەکر دلێر)، جاروباریش لەسەر لاپەڕەکانی گۆڤاری (گەلاوێژ) نووسەری تر بەرچاو دەکەوتن. جگە لە بوونی دوو کتێبخانە یەکێکیان بەناوی کتێبخانەی حاجی قادری کۆیی بوو، کە سەر بە پارتی دیموکراتی کوردستان بوو، ئەوی تریان بەناوی کتێبخانەی کۆیسنجق بوو کە سەر بە حزبی شیوعی عیراق بوو، لەو کەشوهەوا ڕۆشنبیرییە

ژمارەیەکی زۆر لە ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی و عەرەبی دەهاتنە کۆیە. من و ئەوانەی لە تەمەنی من و تەنانەت بەرەو ژوورتریش بوون سوودیان لەو ڕۆژگارە وەردەگرت، سەردەمەکەش سەردەمی هەڵکشانی هەستی شۆڕشگێڕی بوو. ئێمە لە سەرەتای پەنجاکاندا، بە تایبەتی (خالید دلێر و عەبدولڕەزاق بیمار و من) شیعرمان دەنووسی، من زیاتر شیعرەکانم پێشانی (دڵزار و خالید دلێر) دەدا، جارێکیان بە کێشێکی کورتتر شیعرێکم داڕشتبوو کە پێشانی (خالید دلێر)م دا بەلایەوە پەسند بوو، بەڵام پێی وابوو واز لە یەک سەروایی بێنم و بەو جۆرە شیعر دانێم. نابێ ئەوەشم لەبیر بچێ کە سەرەتا لە قوتابخانەی سەرەتایی لە کۆیە کە ئەوکات دوو قوتابخانە هەبوون، (کویسنجق الاولی) و (کویسنجق الثانیة) دوو مامۆستا خوا لێخۆشبوون (عەبدولمەجید شێخ نووری) و (حەمەدەمین مەعرووف) کارێکی زۆر گەورەیان لەسەر من هەبوو، هەر شیعرێکی (فایق بێکەس، هێمن) لە گەلاوێژدا بڵاوکرابایەوە ئەزبەرم دەکردن، دەبوایە هەموو بەیانییەک لەکاتی ڕیزبووندا بەدەنگێکی پڕ جۆش و خرۆش شیعرەکان بخوێنمەوە، تا ماوەیەکی زۆریش کۆماری کوردستان لە (مەهاباد) کارتێکردنی لەسەر ئێمە هەبوو، شیعرەکانی (هەژار و هێمن) لەسەر زاران بوون، لە بۆنە و ئاهەنگی نهێنی و ئاشکرا دەخوێنرانەوە. بە کورتی وەچەی ئێمە لە کەشوهەوایەکی تایبەت چاوی کردەوە کە سەردەمی ڕاپەڕین و خۆ نیشاندان و مانگرتن بوو دژی ڕژێمی پاشایەتی، جگە لەو خاڵانەی باسم کردن، جووڵانەوەیەکی شانۆیی باش لە کۆیەدا سەری هەڵدا کە دوایی دێمە سەری، ئەو واقیعەی تێیدا ژیاین لە هەموو بوارێکەوە، کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەر دروستکردنی کەسایەتیی ئێمە، بەتایبەتی لایەنی ڕۆشنبیری و سیاسی هەبوو.

ڕامان: هەست دەکەین هەڵبژاردنی نازناو لەناو ئەدەبیاتی کۆیە لەسەریەک ئیقاع بەڕێوەچووە. دڵدار، دڵزار، بیمار، غەمبار، جۆبار... ئەو کاریگەرییەی یەک لەسەر یەکی تر هەیبووە چۆنە، ئەو ڕیتمە ڕێکەوت بەرهەمیهێناوە، یان لاساییکردنەوە؟

کەمال غەمبار: لەسەردەمی پێشووشدا شاعیران نازناوی تایبەتیان هەبوو، ئێمەش هەریەکە لەسەرەمی

هەڵسەنگاندنی بەرهەمی شیعریی پێشڕەوەکان لە توانا و دەسەڵاتی هەر ڕەخنەگرێک دا نییە

خۆی وەکو نەریتێکی ئاسایی و باو دەبوایە شاعیر نازناوێک بۆ خۆی هەڵبژێرێ، هیچ مەرجیش نییە ناوەکان لەسەریەک ترپە و ڕیتم بن، بۆ نموونە لەکۆیە: ئەختەر، ڕەشید ئاغا، جەلیزادە، حەزیتە، کۆیی، حوسەینی، مەنفی، خادم، عەونی، ڕاجی، عاسی، دلاوەر، دلێر، ڕووتە، سامی (عەودال) کە پێشتر وەک بزانم نازناوی (غەرقی) بوو.

لە تەک ئەو نازناوانەی دی هەبووە و هەیە، بۆیە ناتوانم بڵێم کاریگەرییان لەسەر یەکتری هەبووە، هەریەکەیان بەپێی بۆچوونی خۆی و باری دەروونییەکەی نازناوێکی بۆ خۆی هەڵبژاردووە، یان یەکێکی تر پێشنیاری کردووە کە ئەو نازناوە بۆ خۆی هەڵبژێرێ.

ڕامان: ئەدەبی داهێنان وەک شیعر، چیرۆک، شانۆ، ڕۆمان.... زیاتر لەسەر بنەمای چێژ و بەهرە و خۆڕسکی بەڕێوە دەچێ، یان لەسەر جیهانبینی و ڕۆشنبیری هونەری و ئێستێتیکا؟

کەمال غەمبار: دەتوانم بڵێم لەسەر هەردوو تەوەر ئەدەبی داهێنان خۆی دەنوێنێ، لێرەدا دەمەوێ دوو نموونە بۆ ئەم بۆچوونەم بهێنمەوە. ئەمین فەیزی-یەک لە (ئەنجوومەنی ئەدیبان)دا کە پێش ساڵانێکی زوو نووسیویەتی و ساڵی ١٩٢٠ چاپکراوە، لەبارەی (شێخ ڕەزای تاڵەبانی)یەوە دەڵێ:

«شیعری شێخ ڕەضا ئەوەڵەن وەهبی و فیطری بوو ثانی یەن کەسبی. لە چوار لیساندا شاعیر بوو بیلخاصە ئەشعاری کوردییەی هەموو عیبارەتە لە فەصاحەت و بەلاغەت، لە نیکاتی دەقیقە و ظەرافەت و سەعەتی قەرعە و مەعلوماتی خارجی تەقریرە».

کەواتە بەپێی بۆچوونەکەی (ئەمین فەیزی) شیعر بەهرە و سنعەتە، ئەگەر شاعیر هەرچەندە خاوەن بەهرە بێ و باکگراوندێکی ڕۆشنبیریی باشی نەبێ و لەناو شیعرەکانی وردەکاری نەکات، ئەوە شیعرەکانی شوێنەوارێکی داهێنەرانەی ئاوا جێ ناهێڵن کە مایەی نەمری و جاویدانی بن.

دکتۆر شەوقی ضەیف لە کتێبی (الفن و مذاهبە في الشعر العربي)دا دەڵێ:

ئێمە نکۆڵی ناکەین کە شیعر لە بنەڕەتدا بەهرەیە، بەڵام ئەم بەهرەیە زۆر ناخایەنێ کە لەلای خاوەنەکەی دەبێتە ڕەفتار و دیراسەکردنێکی دووورودرێژی دابونەریت

و زاراوەی جیـمـاو لەمـێـژووی هونەردا، خـۆی بەم دابونەریت و زاراوانە دەبەسـتـێـتـەوە لەوەی دایدەنێ و دەیکات بە توندی خـۆی پێـدەبەسـتـێـتـەوە» کـەواتە تێکەڵکردنی بەهرە و جـیـهـانبـینی و باکگراوندێکی فـراوانی ڕۆشنبـیـری و خـۆبەسـتنەوە بە تەکنیکی نوێی شیعر و ڕەچاوکردنی ئاستی ئیستێتیکی شیعر دەکەن بە شیـعـر، نەک تەنیـا بەهرە، یان، سنعـەتکاری شیـعـر، (ئیلیەت) لە شیـعـری (وێرانە خـاک)دا کـە یەکێکە لە شاکارە مەزنەکانی، ئەگەر کولتوور و سامانی جیهانی هەرس نەکردبا، زانیارییەکی ئینسیکلۆپیدیایی نەبوایە، مـاوەیەکی زۆر سـەرقـاڵی دارشتنی شیـعـرەکە نەبوایە، هەرگیز نەیدەتوانی بەرهەمێکی ئاوا شاکار بخولقێنێ.

ڕامـــان: لە بەشـێـک لەو ڕەخنە و لێکۆڵینەوانەی نووسـیـوتن زیاتر لەسـەر واتا وەسـتـاوی، نەک لەسـەر بنەمـاکـانی ئێسـتـێـتـیـکا لە کـاتێکدا کـرۆکی ئەدەب ئێستیتێکایە، دەتوانیت لەسەر ئەم دوو لایەنە ئاراستەی کرۆکی ئەدەبی نەمرمان بۆ دەست نیشان بکەیت؟

کەمال غـەمبار: وەڵامی ئەم پرسـیـارە پێـوەندی بەدوو قۆناغەوە هەیە، لە قۆناغی یەکەمدا کە تازە پێم نابووە دنیای ڕەخنەسازی، بە حوکمی کارتێکردنی ئایدیالۆژیا لەسـەرم، بەپێی بۆچوون و تێگەیشـتـنم زیاتر بەرەو شـیکردنەوەی واتا دەچووم کـە لەگـەڵ بیـروباوەڕی ئەو سەردەمەم دەگونجاو تەعبیری لە ڕێبازی سیاسیم دەکرد زیاتر لەوەی لە ئاقـاری جـوانکاری نزیک ببـمـەوە، لە هەمان کاتدا ڕەنگدانەوەی باری ڕۆشنبیریی ئەو سەردەمە بوو کە پابەندبووم بەو ڕێبازەی گرتبوومە بەر، بەڵام دوای خـۆ تەرخـانکردنێکی باش بۆ ڕەخنە و لێکۆڵینەوە و بەخۆداچوونەوە و خۆ دەوڵەمەندکردن بە چەندین ڕێبازی ڕەخنەسـازی، لە نووسـینەکـانمدا ئێـسـتـێـتـیـکا لای من ڕەهەندێکی بنچـینەیی وەرگرت، تەنانەت ئەو شـتـانەی بەشێوەیەکی هونەریی شتە ناشیرینەکان جوان دەکەن، لام پەسند بوون. ئەگەر لە ڕوانگەیەکی ئایدیالیشدا سەریان هەڵدابێ، هەرچەندە من خـۆم نووسـەرێکی مـاتریالیم و عـیلمـانیم، پێت سـەیر نەبێ کـە جـارێکـیـان ئامـاژەم بە ڕایەکی (فـرۆید) کـردبوو، نووسەرێکی ناسـراو ڕەخنەی لێگرتم کە من ناسراوم بە کەسێکی ماتریالی چۆن نموونە بە «فـرۆید» دەهێنمـەوە، ئەوە لەکـاتێکدا مـن ڕۆژ بەڕۆژ زیاتر بەخۆم دادەچوومەوە و خۆم نوێ دەکردەوەو سوودم لە هەموو ڕێبازە جیاجیاکاندا وەردەگرت. تاوای لێ هات هەر دەقێک ئەگەر بە دارشتنێکی هونەرییانە لە دایک نەبووبێ بە ئەدەبی نەمرم لە قەڵەم نەداوە، تەنیا ناوەرۆک بەلامەوە هەمـوو شت نەبووە، بەڵکو فۆرم بە پلەی یەکەم ناوەرۆک بەرجەستە دەکات، وەک ئەو وێنەیەی دەخرێتە چوار چێوەیەک لە جیاتی ئەوەی جۆرە جوانییـەکی پێ ببەخشێ، دەیشێوێنێ و جوانی ناوەرۆکەکـەش ناشیرین دەکات، بۆیە (ئاراگۆن) جوانی بۆ چووە کە دەڵێ:

هەڵبەت شتێک نییە لە زەردەخەنە جوانتر
تەنانەت لەسەر ڕوویەکی شێوێنراویش
ئایا بەلاتەوە گرینگ نییە کە تۆ جوان بیت

بەلامەوە ئەو دەقە نەمرە کە بە سانایی خۆی بەدەستەوە نادات، تەمێکی کەمی لەسەرە، وەک ئەو کەژەی کە بەر لە خۆرهەڵاتن تەنکە تەمێک دایپۆشـیـوە، یان وەک ئەو بووکــەی لەژێر تارایەکی تەنکدا جــوانی ڕەنگ و ڕوخسـاریت بۆ دەردەکەوێ. ئەو دەقە نەمرە کە ئەگەر بە وردی و بە قووڵی بەناویدا شۆڕنەبیتەوە تێی ناگەیت. بۆ زیاتر بەرجـەسـتـەکـردنی ئەم ڕایەم نموونەیەکی (ئەمـیل زۆلا) دەهێنمـەوە کە دەڵێ: «ناتوانین ئەو بەهرە سـەیرەی لای پەرناسـیـیـەکـان هەیە ڕەت بکەینەوە»: «بەهرەی هونەری وێنەکێشانی ورد و فۆرمی ڕاست، پەرناسییەکان شـیـعـریان بۆ پلەی تەواو بەرزکـردەوە، لەزمـانـدا وردەکـارییـان کـرد تاکـو بووە زمـانێکی بێ گـەرد و درەوشاوە وەک گەوهەرێکی بەنرخ».

ڕامـــان: کە ڕوانگەییەکان جاری نوێخوازییاندا، تۆ لەگـەڵیـان نەبووی جۆرێک دژایەتیی خۆشت دەربارەیان ڕاگەیاند، دوای بەسەرچوونی مـاوەیەک گـەڕایتەوە سـەر بزوێنەری سەرەکی گرووپەکە کە (حوسێن عارف) بوو، بە گـرینگـیـیـەوە هەڵتـسـەنگاند، دەتوانین ئاست و ئاراستەکانی ئەم گۆڕانی جیهانبینییەت بزانین؟

کەمال غەمبار: ڕا لێ نەبوونی من لەسەر ڕوانگە زیاتر لایەنە هزرییـەکە بوو، کە شـتی ئەوتۆیان دەورووژاند لە واقیعی بەرچاوی گەلەکەمان دوور بوو، سەرچاوەیان لە تەوژمە ئەدەبییە ئەورووپییەکان دەگرت، واتە داهێنانی خۆیان نەبوو، دژی سامـانی نەتەوایەتی و شـاعـیـرانی گەورەی وەکو (نالی و سالم و مەولەوی و مەحوی) و هی تر بـوون، وەک چۆن تـەوژمـی دوارۆژ خــــوازی داوای تووڕدانی (پوشکین) و هەرچی پاشماوەی کۆنە دەیکرد، ڕوانگەییـەکـانیش بەم شـێـوەیە و زیاتریش، ئەوە لەکاتێکدا من هەتا سەر ئێسقانم لەگەڵ نوێخوازی بووم، لە سـاڵی ١٩٦٦-١٩٦٧دا کە نووسـەری نەمر (لەتیف

حامید) کۆمەڵێک شیعری دامێ ناوی شاعیرەکەی لەسەرنەبوو کە ڕای خۆمیان لەسەر دەربڕم، پێم وابوو (گۆران)ێکی نوێ لەدایک بووە، ئەو شاعیرەش «لەتیف هەڵمەت» بوو، لە هەمان کاتدا پێم وابوو ڕوانگەییەکان گۆمە مەندەکەیان شڵەقاند، هەرچەندە کارتێکردنی بەیانی چوارگۆشەی (فازیل عەززاوی) و هەڤاڵانی لەسەر ڕەوتی ڕوانگەدا هەبوو، بەڵام هەموو شتێکی نوێ ڕەنگە لایەنی ئەرێ و نەرێی لەسەر هەبێ. سەبارەت بەوانەی لەژێر خیوەتی ڕوانگەوە نووسینیان هەبوو، هەندێک لەوانە نامۆبوون، لافی ڕوانگەییان لێ دەدا کەچی لەو ئاستەدا نەبوون لەژێر خیوەتەکەدا جێگەیان ببێتەوە، ئەگەر هەر ڕێسایەک دەرهاوێشتەیەکی هەبێ، ئەوە (حوسێن عارف) کە ڕۆڵی سەرەکی لەو بزووتنەوەیەدا هەبوو، حاڵەتێکی بەدەربوو لەوان. من بەش بەحاڵی خۆم یەکێ بووم لە خوێنەرە چاکەکانی چیرۆکەکانی (حوسێن عارف) کە بەر لە هەموو ڕوانگەییەکان یەکەمین کەس بوو ئەفراندنی لە چیرۆکی کوردیدا کرد، لە (چای شیرین)دا کە بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرای ئەو داهێنانەیە، هەروەها هەردووکمان لە ڕووی هزرییەوە لە یەک سەرچاوەوە ئاومان دەخواردەوە، بەڵام ئەو لە ڕووی هەڵسەنگاندنی بارودۆخەکە، بەتایبەتی لە دەستنیشانکردنی ڕژێمی بەعس کە لە چیرۆکەکانی ڕەنگی دابۆوە جیهانبینییەکەی لەمن ڕوونتر بوو، لە ڕووی هونەریشەوە، ئەو دەیویست کودەتایەک لەناو دەقدا بخولقێنێ، لەو ڕەوشە مەییو و بەستەڵەکەی تێی کەوتووە دەربازی بکات، دەبینین لە چیرۆکی (گەلەگورگ)دا ئەو جیهانبینییە واقیعبینانەیەی لەدەست نەداوە و نەکەوتۆتە بەر شەپۆلی خەیاڵپڵاوی. کەواتە من لێرەدا لەگەڵ نوێکردنەوەی هزر و فۆرم بووم، لە هەڵسەنگاندنیشدا ڕوانگەم بەشێوەیەکی ڕەها ڕەت نەکردۆتەوە، چونکە ئەوانەی بەڕاستی لەگەڵ نوێکردنەوەدا بوون، هێشتا بەردەوامن و لە پێشەوەی داهێنان و ئەفراندنن لە ئەدەبی کوردیدا و ڕەوتەکەیان بەردەوامە، بەڵام بەشێوازێکی نوێتر و لەبارتر و کاریگەرتر.

ڕامان: لەناوەڕاستی هەشتایەکاندا کۆمەڵێک شاعیر لەهەولێر کاریان لەجۆرە شیعرێک دەکرد بە (پێشڕەو) ناو دەبران، سەرەتا لەگەڵیان نەبووی و دژیان وەستای، دواتر تێروتەسەلترین لێکۆڵینەوەی تەمەنی ئەدەبی خۆت دەربارەی قەسیدەی (کەلکێش)ی سەباح ڕەنجدەر

شانۆگەریی «هەوڵدان هۆی سەرکەوتنە» ١٩٥٩/٧/٢٢ شەقڵاوە
کەسی یەکەم لە چەپەوە: کەمال غەمبار

نووسی، هەروەها چەند شیعرێکیشت بۆ عەرەبی وەرگێڕا و لە گۆڤاری (المدى) و (الثقافة الجديدة)دا بڵاوکردەوە، سەرەتا لەگەڵ ئەم گرووپە نەبووی دواتر گەڕانەوەت بۆ سەر یەکێکیان بەو بایەخە زۆرەوە چ ئاستێک لەبیرکردنەوەی ڕەخنەییت دەگەیەنێ؟

کەمال غەمبار: مەسەلەکە زیاتر هزری بوو، ئەو قۆناغەی ئەو جۆرە شیعرەی تێدا پەیدابوو، قۆناغێکی تا بڵێی ورد و ناسک و هەستیار بوو، بزاڤی ڕزگاریخوازی گەلەکەمان بەتایبەتی و گەلی کوردستان بەگشتی تووشی ئەوپەڕی نەهامەتی و نوشووستی و نائومێدی و کارەساتی هەمەجۆر ببوو، پێویستمان بەو جۆرە شیعرە تەماوی و پڕ گرێ و گۆڵە نەبوو، زیاتر شیعری شۆڕشگێڕی و ورە بەبەردا کردن و خۆ ڕاگرتن مەبەست بوو، من لە نووسینەکەمەدا لەگەڵ ئەو کەسانە نەبووم کە ناوی خۆیان نابوو (پێشڕەو)، بەرامبەر ئەوانیش چەند نموونەیەکی شاعیرانی ترم هێنابۆوە کە کاتەکە ئەو جۆرەی پێویست دەکرد وەک: (سەعدوڵڵا پەرۆش، سەلاح محەمەد، عەبدولڕەحمان مزووری، فەریدوون عەبدول بەرزنجی، قوبادی جەلیزادە، حەسیب قەرەداغی، فازیل شەوڕۆ، ئازاد دڵزار، جەمال غەمبار، فەرید زامدار) و هی تر، کە ئەوانە لەو قۆناغەدا دەنگی ڕەسەن و پێویستی ئەوکاتە بوون، کەچی ئەوانەی ناوی خۆیان نابوو (پێشڕەو) بەشێوەیەکی میکانیکی کەوتبوونە ژێر ڕاوبۆچوونی هەندێ نووسەر و شاعیری ئەوروپی، بێ ئەوەی ئەو ڕێبازەی ڕەفتاریان لەگەڵ دەکرد، لەگەڵ واقیع و خواست و ئاواتەکانی ڕێبازی نوێخوازی ڕەسەنی کوردی و ڕەنگدانەوەی واقیعە تفت و تاڵەکە بگونجێ، کە گەلی کوردستان دووچاری ببوو، بۆیە من لەگەڵ ئەو جۆرە شیعرانەدا نەبووم. کە شیعری (کەلکێش)ی

(سەباح ڕەنجدەر)م خستە بەر ڕووناکی لێکۆڵینەوە، قۆناغەکە قۆناغێکی تر بوو، پاش شەش ساڵی ڕەبەق زۆر شتم لەلا گۆڕا، جۆرە شیعرێکی وەکو (کەلکێش) جیهانبینییەکی نوێ بوو، شێوازێکی تر بوو لە فۆرم و ناوەڕۆکدا. سێ مانگی ڕەبەق و لە ماوەی دەستبەتاڵییەکی تەواو و خوێندنەوەی چەندین سەرچاوە و هەرچی توانا و دەسەڵاتی ڕۆشنبیریم هەبوو، هەموویانم بۆ لێکۆڵینەوەکە تەرخان کرد، دەقەکەم بەکراوەیی داخست، ئەگەر جارێکی تر بگەڕێمەوە سەری ڕەنگە شتی نوێتر بخەمە سەر نووسینەکەم و ئەوەی نووسیومە لەناخەوە نووسیومە و گوێم نەداوەتە ئەوانەی بە خراپی هەڵیان سەنگاندووە، هەروەها ئەوانەی بە دەستپاکییەوە قسەیان لەسەر کردووە مایەی خۆشحاڵیمە، پێم وایە شتێکم کردووە کە ئەو ئەرکەی لەپێناویدا هەوڵم بۆ داوە جێگەی خۆی لە بواری ڕەخنە و لێکۆڵینەوەدا گرتبێ و ڕەنجەکەم بە فیڕۆ نەچووبێ، لەچەند تێزی ئەکادیمی دکتۆرا و ماجستێردا ئاماژە بۆئەم لێکۆڵینەوەم کراوە و سوودی لێ وەرگیراوە.

لەوانەیە دەرفەتم بۆ بسازێ بیکەم بە عەرەبی، تا ڕەخنەگرانی عەرەبیش ئاگاداری ئاستی ڕەخنەی ئەدەبی کوردی بن گەیشتۆتە چ ڕادەیەک. گرینگ ئەوەیە ئەو دەقەم بە دڵ بووە، ئەو نووسینەی کە ساڵی ١٩٨٨ بەناوی (ترپەی بزووتنەوەی کات و لاف لێدانی وەچەی سێیەم و پێشڕەوایەتی) پێشکەشم کرد، خودی (سەباح ڕەنجدەر) ناگرێتەوە، مەسەلە گۆڕان نییە لە هەڵوێست، بەڵکو گۆڕانی قۆناغ و پێداویستییەکانی دەقی لەبارە لە چوارچێوەی قۆناغەکەدا، لە هەمان کاتدا چۆنیەتی و شێوازی دەقەکەیە.

ڕامان: لە ناوەڕاستی حەفتاکان هەندێک ڕەخنەت لە بارەی شیعرەکانی (عەبدوڵڵا پەشێو) نووسی، لەوێ ئەوە ڕادەگەیەنی کە نووسینی تری بە دواوە دێ، کەچی لە پڕ وەستایت و بەدواچوونەکەت ڕاگرت؟

کەمال غەمبار: دوای ئەو نووسینەی لە گۆڤاری (الثقافە)دا کە بە عەرەبی بڵاوم کردەوە، ئەو پەنای بۆ (عەبدولغەنی عەلی یەحیا) برد و سێ ئەڵقەی دوو سێ لاپەڕەیی بۆ وەرگێڕاو بڵاوکردەوە، منیش جارێکی تر خۆم بۆ ئامادە دەکرد و ئەوجارەیان شتی ترم دۆزییەوە، کە دامە «عەبدولغەنی» بڵاونەبۆوە، بارودۆخێکی تایبەتی بەسەرداهات، ساڵی١٩٧٤ شەڕ دەستی پێکردەوە، دوای نسکۆی شۆڕش لە ساڵی ١٩٧٥، چاوم بە (عەبدولغەنی) کەوت و گلەییم لێکرد بۆ وەڵامەکەی منت بڵاونەکردەوە، وتی مەسەلەکە قووڵە و نەمویست ببمە مایەی ڕوودانی کارەساتێک کە لە بەرژەوەندی تۆ ئەودا نەبوو، بۆیە بڵاوم نەکردەوە، دەستنووسەکەم تا ئێستاش پاراستووە و بڵاوم نەکردۆتەوە، کە ڕەنگە بەهێزکردنی بۆچوونەکانی نووسینەکەی یەکەمم بێ.

ڕامان: دەتوانیت کاریگەری ئەرێ و نەرێی گرووپی (ڕوانگە و پێشڕەو)مان لەناو ڕۆشنبیریی کوردیدا بۆ دەستنیشان بکەیت؟

کەماڵ غەمبار: جیاوازی نێوان (ڕوانگە) و (پێشڕەو) چەند خاڵێکە، لەوانە نووسەرانی هەموو دەڤەرەکانی کوردستانی عیراق لەناو ڕوانگە بوون و ژمارەیان لە هی پێشڕەو زیاتر بوو، هەروەها ڕوانگە هەمەجۆر بوون شاعیر و چیرۆکنووس و نووسەری بابەتی تر بوون، کەچی پێشڕەو هەر شاعیر بوون و ژمارەیان کەمتر بوو، هەر لە هەولێریش لەناو خودی سەنتەری شارەکە هەبوون. کارتێکردنی ڕوانگە لە ڕۆشنبیریی کوردیدا زیاتر بوو و پتر خەڵکی جووڵاند و ڕۆڵی خۆی بینی، بەڵام پێشڕەو ئەو دەنگ و سەدایەی نەبوو.. نووسینەکانی ڕوانگەییەکان ڕوونتر و جەماوەری زۆرتر بوو، لەوەی پێشڕەوەکان. نووسینی ڕەخنەگران زیاتر بەلای ڕوانگەوە بوو، نەک پێشڕەو، چونکە بە ڕاستی کارکردن لەسەر شیکردنەوە و هەڵسەنگاندنی بەرهەمە شیعرییەکانی پێشڕەوەکان، لەتواناو دەسەڵاتی هەر ڕەخنەگرێک دانییە، ئەوانە جیهانی تایبەت بەخۆیان هەیە، چوونە ناو بنجوبنەوانی شیعرەکانیان وزەیەکی ڕۆشنبیریی بەربڵاو و وردبینی و قووڵبوونەوەیەکی تەواوی گەرەکە، تێگەیشتنی ئەو جۆرە دەقانەش بەر لە شیکردنەوەیان کارێکی ئەوەندە ساناو بێ گرفت نییە کە هەر ڕەخنەگرێک بتوانێ شانی بداتە بەرو تێیدا سەرکەوێ.

چوونە ناو بنج و بناوانی شیعری پێشڕەوەکان وزەیەکی ڕۆشنبیریی بەربڵاو و وردبین و قووڵبوونەوەیەکی تەواوی گەرەکە

ڕامان: لە چەند لێکۆڵینەوەیەکتدا ئاماژەت بەوە داوە کە (جەلالی میرزا کەریم) جۆرێک ئیقاعی نوێی هێناوەتە ناو شیعری نوێخوازیی کوردی، دەتوانیت داهێنانی ئەم شاعیرەمان لەم ڕووەوە بۆ ڕوون بکەیتەوە،

یان ئەو ئیقاعە نوێ و کاریگەرەی ئەم شاعیرە دایهێناوە چییە؟

کەمال غەمبار: ئاشنایەتیم لەگەڵ (جەلالی میرزا کەریم) بۆ ساڵی ١٩٥٨ دەگەڕێتەوە، چەند جارێک لە سلێمانی یەکترمان بینیبوو، تەنانەت کە گۆڤاری (ژیان)مان ساڵی ١٩٥٩ بۆ چاپ ئامادەکرد بۆ ئەومان نارد و چاپی کرد، ئەو هەر لەوکاتەوە لەگەڵ نوێخوازی بوو، شاعیرێکی یاخی بوو، ساڵی ١٩٥٨ چوارینەیەکی خۆمم بۆ نارد لە ڕۆژنامەی (کوردستان) کە خۆی دەری دەکرد و تەنیا دانەیەکم لێ بینی بڵاوی کردبۆوە، ڕەخنەشی لێگرتم و پێی گوتم: ئێستا باوی ئەو جۆرە شیعرانە نەماوە. کە ڕوانگە سەری هەڵدا ئەو لەناو شاعیرەکاندا دیاربوو، وەک شارەزایەک لە شیعردا شیعری خۆیان نیشان دەداو ڕای خۆی بەرامبەریان دەردەبڕی، ئەو لە هەندێ شیعریدا جۆرە گۆڕانکارییەکی لە ڕووی کێش و ڕیتمەوە خولْقاند، کە لە بڕگەکانی شاعیرانی تری تیپەڕ دەکرد، بەر لە بزووتنەوەی ڕوانگە بەرنامەیەکی شیعری لە ئێزگەی ڕادیۆی بەغدا هەبووە، شاعیران شیعریان بۆ دەنارد و ئەویش دەیخوێندنەوە، من چەند جارێک شیعری خۆم بۆ نارد و دەیخوێندەوە. بۆیە کە من لێکۆڵینەوەم دەربارەی نووسی و لە ژمارە (٢٨)ی گۆڤاری (ڕامان)دا بڵاوکردەوە لەناو شیعر و لەدەرەوەیدا بە شاعیرێکی شۆڕشگێڕم لە قەڵەمدا.

ڕامان: لە ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی شیعری قۆناغی ناوەڕاستی حەفتایەکان و ناوەڕاستی هەشتایەکان زمانی ڕەخنەی ئەدەبی بەرەو دامەزراندن چوو، کۆمەڵێک ڕەخنەگری وەک: (ئازاد عەبدولواحید و کەمال میراودەلی) و هی تر دەوریان تێدا دیت. دەکرێ بۆ چوونت دەربارەی ئەم دامەزراندنە بزانین؟

کەمال غەمبار: ئەو دوو ماوەیەی دەستنیشانت کردن، جۆرە گەرموگوڕییەکیان لە بواری ڕەخنەدا بەخۆ گرت. ئەو بەرهەمانەی کە دەردەچوون تەنیا نمایشکردنیان نەبوو، بەڵکو لێکۆڵینەوەیان لەسەردەکرا، هەواو کەشێکی لەبار هەبوو بۆ بەدواداچوون و بەرپەرچدانەوە و زیاتر گەرمکردنی کەشەکە. ڕۆژنامە و گۆڤارەکان ڕۆڵێکی باڵایان لەم بوارەدا هەبوو، دەرگایان واڵا بوو بۆ جۆرەها نووسینی ڕەخنەسازی، بۆیە دەتوانم بڵێم کۆڕ و فیستیڤاڵی ئەدەبی و ڕۆشنبیری زیاتر نووسەرانیان بۆ پێشکەشکردنی لێکۆڵینەوەی ڕەخنەسازی ڕاکێشا، ئەم دوو قۆناغە تەکانێکی باشیان بە لێکۆڵینەوەی ئەدەبی بەتایبەتی شیعردا، بەتایبەتی کۆڕەکانی لقەکانی یەکێتی نووسەرانی کورد و کۆمەڵەی ڕۆشنبیریی کوردی لە بەغدا، بۆ نموونە لەڕۆژی ٢٥/٥/١٩٧٧دا یەکێتی نووسەرانی عیراق بۆ یەکەمین جار لە وەرزی ڕۆشنبیریی خۆیدا ئێوارە کۆڕێکی بۆ شیعری هاوچەرخی کوردی تەرخان کرد، من لێکۆڵینەوەیەکم بەناوی (لمحة في مسار حركة الشعر الكوردي المعاصر) پێشکەش کرد و چەندین شاعیریش بە شیعر بەشدارییان تێداکرد و چەند کۆپلەیەک لە شیعرەکانیان لەلایەن (عەباس بەدری)یەوە بە عەرەبی خوێنرانەوە، لەناو ئەو شاعیرانەی بەشداریان کرد: (شێرکۆ بێکەس، ڕەفیق سابیر، لەتیف هەڵمەت، ئەنوەر قادر محەمەد، سەلام محەمەد، دڵشاد مەریوانی) بوون. ڕۆژنامەش نەبوو کە لە بەغدا بە عەرەبی دەردەچوون لەسەر ئێوارە شیعرییەکە بەشێوەیەکی ئەرێ نەنووسن و سیما دیارەکانی شیعری کوردی ئەو قۆناغە دیاری نەکەن، لێکۆڵینەوەکەی من بە بەرزی هەڵنەسەنگێنن. لەو ماوەیەدا لێکۆڵینەوەی ئەدەبی لەسەر شیعر سەردەفتەری لێکۆڵینەوەکانی تربوو، جۆرە بزووتنەوەیەکی ڕەخنەی ئەدەبی بەرەو دامەزراندن هەنگاوی هەڵێناو چەندین نووسەر لە بواری ڕەخنەدا تەکانێکی باشیان بە ڕەخنەداو خوێنەر و بیسەریان وروژاند کە لە ئاست نووسینەکاندا بووەستن و بێدەنگ نەبن ڕای خۆیان لەم بوارەدا دەربڕن.

ڕامان: ڕەخنەی نوێ هەموو گرانی ئەدەب و داهێنانی خستۆتە سەر جووڵانەوەی زمان، ڕۆڵی زمان لەتانوپۆی دەقی داهێنراودا چییە؟

کەمال غەمبار: قسەیەکی نەستەق هەیە دەڵێ: «مرۆڤ لەژێر زمانیدا شاردراوەتەوە»، چونکە بەڕاستی پێوەندییەکی توند و تۆڵ لەنێوان زمان بەشێوەیەکی گشتی و نێوان ئاستەکانی ڕۆشنبیری و هزری و زانستی ئەو کەسەدا هەیە کە ئەم زمانە بەکاردێنێ، کارکردنیش لەناو زماندا هەنگاونانە بەرەو داهێنان، بۆیە ڕەخنەی نوێ زۆر بایەخ بەزمان دەدات، تاوای لێهاتووە کرۆکی ئەدەب لەناو شێوازی ڕەوانبێژیدا خۆی بنوێنێ و هونەرمەندی ناسراو (ڤان کۆخ) حەقی بوو بڵێ: «لەپێناو کارەکەمدا قوربانیم بە ژیانی خۆمدا، لەپێناو ئەودا عەقڵم لەدەستدا». کە بەلای ڕەخنەی نوێوە داهێنان لە منداڵدانی زمانەوە سەر هەڵدەدات و لەوەوە هاتووە کە زمان ئامێری دەربڕینە و لە پێشەوەی ڕەگەزەکانی تری ئەدەبەوە دێ و چەمکێکە بەکارێکی سەربەخۆوە

قوتابییانی بەشی عەرەبی کۆلێژی پەروەردە - ١٩٦١ بەغدا دانیشتووانی ڕیزی یەکەم لە چەپەوە بۆ ڕاست کەسی سێیەم (لەتیف حامید). دانیشتووانی ڕیزی دووەم لە ڕاستەوە بۆ چەپ کەسی یەکەم (کەمال غەمبار)

بەستراوەتەوە و بۆتە دوو تیۆر، یەکێکیان ناو دەنرێ (سیحری) سەیری شیعر دەکات بەو سیفەتەی حەقیقەتێکی ئێستێتیکی جوانکاریی خودیی سەربەخۆیە لەواقیع و دووەمیان (ئۆرفیوسی)یە. لەم ڕوانگەیەوە دەبێ بەراوردێ لەنێوان (زبان) و(زمان) بکەین، زبان ئامرازی ئاخاوتنە، زمان ئامرازێکی ئەدەبییە، زمانێکی سیحری ئێستێتیکییە، هێز و پێزی ئەم جۆرە زمانەش بەندن بە چۆنیەتی و شێوازی داڕشتن، بەتایبەتی لە دەقی شیعردا چۆن ڕیتمی ناوەوە، دەرەوەی شیعر دەخولقێنێ؟ بە چ شێوازێکی ڕوونبێژی هاوچەرخ بەکاردەهێنرێ، نەک شێوە لاساییکەرەوەکەی، چ جۆرە تەڕی و پاراوییەک دەبەخشێ؟ هەر بۆیە ڕەخنەی نوێ لایەکی تەواو لە زمان دەکاتەوە، کە دەڵێی زمانی ئەدەبی، واتە زمانی داهێنان و ئەفراندن نەک زمانی بازاریی ڕووت.

ڕامان: لەناو ئەدەبی کوردیدا کۆمەڵێک مانیفێستی تاک و کۆ دەرچووە، ئایا چۆن دەڕوانیتە دەوری مانیفێست لە ئەدەبدا، ئایا مانیفێست هیچ ئیزافەیەکی هەیە بۆ سەرتواناکانی داهێنان؟

کەمال غەمبار: تا ئێستا لەناو ناوەندەکانی ئەدەبی کوردیدا چەند مانیفێستێک دەرچوون، چ بەتاک چ بە کۆمەڵ، وەک: (لەتیف هەڵمەت و فەرهاد شاکەلی)، (ڕوانگە)، (ئەنوەر مەسیفی)، (سەباح ڕەنجدەر)، هەر هەموویان تەعبیر لەو کەسانە و گرووپانە دەکەن کە دەریان کردوون و بۆچوون و باری سەرنجیان لە بارەی ئەو مەسەلانەی جەخت لەسەریان دەکەنەوە، دەردەخەن. بەلای منەوە هەرچەندە هەندێکیان بیروڕاو بۆچوونی جوان و بەجێیان تێدایە، بەڵام هیچ ئیزافەیەک ناخەنە سەر تواناکانی داهێنان، مانیفێست لەتوانای دانییە شاعیرێک هیچی لەباردانەبێ بیکاتە شاعیرێکی داهێنەر، بەڵام لە هەمان کاتدا بوونی ئەو جۆرە مانیفێستانە پێویستن، چونکە ڕەنگدانەوەی ئەو واقیعە ئەدەبییەیە کە تێیدا دەژین، جەماوەری خۆیان هەیە و شاهیدی سەردەمەکەن.

ڕامان: هونەرەکانی ئەدەبی بەراوردکاری چین، ئەو خاڵ و ڕەگەز و توخمانەی دەبنە هۆی بەراوردکردنیان. وەک ئەو نموونانەی کاتی خۆی دەربارەی چیرۆکێکی (مستەفا ساڵح کەریم) و (عەبدولخالق ڕوکابی)ت ئەنجامدا؟

کەمال غەمبار: من تا ئێستا چەند جارێک ئاوڕم لە ئەدەبی بەراوردکاری داوەتەوە و زۆربەشیان بەزمانی عەرەبی نووسیومن. تا ئێستاش جیاوازییەکی زۆر لە باری سەرنج لەبارەی ئەدەبی بەراوردکاری پراکتیکی و ئەو بنەمایانەی کە بەراوردییان لەسەر دەکرێ لە ئارادایە، بابەتەکە لێکۆڵینەوەی مێژووی ئەدەبیاتی جیایە بۆ ئاشنابوونی ڕووەکانی لێکچوون و جیاوازی نێوانیان، لێکۆڵینەوەی بەرهەمی ئەدەبی ئەو نووسەرانەن کە سەر بە کۆمەڵگە و ڕۆشنبیریی جیان، بە مەبەستی ئاشنابوونی ئەو هۆیانەی بوونەتە مایەی بەرهەمهێنانی ئەو ئەدەبەی پێوەندی بە هەر یەکێکیان و ئەو فاکتەرانەی ملکەچیان بوون و کارتێکردنی ئاڵوگۆڕکراوی نێوانیاندا هەیە. ئەم بەراوردکردنەش تەنیا لەسەر ئەو لایەنانە ناوەستێ کە نووسەرێک لە کۆمەڵگەیەکی دیارکراودا کەوتۆتە ژێر کارتێکردنی نووسەرێکی تری سەر بە کۆمەڵگەیەکی نامۆ و ڕۆشنبیرییەکی جیا، هەوڵی لاساییکردنەوەی شێواز و دەربڕین و خەیاڵی ئەدەبی داوە، بەڵکو دیراسەتی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و قۆناغی پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی هەریەک لەو دوو کۆمەڵگەیە دەگرێتەوە کە هەردوو نووسەر سەر بەوانن، هەروەکو چەند ڕەگەزێکی تر وەکو زمان. لەکاتی خۆیدا چیرۆکنووسێک ئەم مەسەلەیەی ورووژاند، منیش وەکو ڕەخنەگرێک داکۆکیم لە (مستەفا ساڵح کەریم) کرد، نەک وەکو کەس، بەڵکو وەکو بەرهەمی ئەدەبی. هەر دوای مستەفا بە ماوەیەکی زۆر (حەمە فەریق حەسەن) لە چیرۆکی (پەریخان)دا، ئەویش هەمان ڕێچکەی گرتووە، بەڵام بەشێوەیەکی تر. کەواتە بەپێی بۆچوونی چیرۆکنووسەکە دەبێ چ عەبدولخالق ڕوکابی، چ مستەفا ساڵح کەریم، چ حەمە فەریق حەسەن، کەوتبنە ژێر کارتێکردنی (مارکیز)ەوە، کە کۆتایی چیرۆکەکان کۆتایی شێوازی

ڕیالیزمی سیحرییە، هیچ کامێکیشیان نەکەوتۆتە ژێر کارتێکردنی یەکتری. ئەگەر کارتێکردنیش هەبێ، ئەوە کارێکی ڕەوایە، ئێستاش ئەم جۆرە ڕەخنە و تۆمەت خستنە پاڵە هەیە، نەک تەنیا بەناوی کارتێکردن، بەڵکو بەناوی دزی و دەقئامێزی وەک ئەو تۆمەتانەی دەدرێنە پاڵ ڕۆماننووسی داهێنەری کورد (بەختیار عەلی). ئەوە لە کاتێکدا هەروەکو پێشتر وتم ئەگەر کارتێکردنی هەبێ و لەسەرەتا بێ، هیچ نەنگ و شوورەیی نییە بۆ نووسەر، لەم ڕووەوە (جەبرا ئیبراهیم جەبرا) دەڵێ: ئەگەر ئەدیبێک کارتێکردنی ئەدیبێکی تری بەسەرەوە بێ، خاڵی سەرەتایی بێت لەلای لەوێوە ئەوەی دوایی کەسایەتی خۆی و شێوازی تایبەتی پێکبێنێ، ئەوە کاتێکردنەکە خولقێنەرە، بەڵام ئەگەر کارتێکردنەکە بەردەوام بێ و نەبێتە هۆی نوێ، ئەوە شکێنەرە».

ڕامان: شیعری بۆنە زوو بەسەردەچێت و دەچێتە پەراوێزی ئەدەبییەوە، ئایا دەتوانیت لەسەر شیعری بۆنە بوەستی. ئەگەر نموونەی سەرکەوتوومان هەبێ لە ئەدەبی کوردیدا ئاماژەی بۆ بکەیت؟

کەمال غەمبار: ئەم بۆچوونە ڕای زۆربەی ڕەخنەگرانە، بەڵام بەلای منەوە ئەو شیعرەی کە لە بۆنەیەکدا پێشکەش دەکرێ بەندە بە وزەی شاعیرییەتی شاعیر، شاعیرێکی گەورەی وەکو (جەواهیری) زۆربەی هەرە زۆری شیعرەکانی لە بۆنەی تایبەتیدا پێشکەشی کردبوون کە جەواهیرییان گەیاندۆتە لووتکە، بۆ نموونە ئەو شیعرەی کە بەناوی (ئەبوو عەلا موعەڕی) لە فیستیڤاڵی یادی ئەبوو عەلا موعەڕی، کە کۆڕی زانیاریی عەرەبی لە دیمەشق ساڵی ١٩٤٢ سازیکرد، ئامادەبووانی هەژاند، بەتایبەتی کە دەڵێ:

لثورة الفكر تاريخ يحدثنا
بأن ألف مسيح دونها صلبا

ئەم دێڕە شیعرە بووە هۆی خۆ نیشاندانێک بۆ سەر گۆڕەکەی (ئەبوو عەلا). لە شیعری کوردیشدا شیعرەکەی (گۆران) بەناوی (بەرەو کۆنفرانس) کە لەهاوینی ساڵی ١٩٦٠دا لە کۆنگرەی دووەمی مامۆستایان لە شەقڵاوەدا خوێندییەوە، بەڕاستی شیعرێکی نەمرە و من لە پاشکۆی عیراقدا بابەتێکی یەک لاپەڕەییم لەسەر نووسیوە، ڕای ئەو ڕەخنەگرانەم ڕەتکردۆتەوە کە پێیان وایە شیعری بۆنە، لەگەڵ بۆنەکەدا بەسەردەچێ، هیچ مەرج نییە ئەمە وابێ، مەسەلەکە دەمێنێتەوە سەر خودی شاعیر و داهێنان کردن لە شیعرەکەدا و چۆنیەتی تەوزیف کردنی شیعرەکەی بۆ بۆنەکە.

ڕامان: لە شیعری کوردیدا هەندێک شاعیر لە فەزای شێوەکاری کاریان کردووە، پێوەندی شیعر بەشێوەکارییەوە چییە و ئەو تاڵە دەزوانەی لێکیان نزیک دەکاتەوە چین؟

کەمال غەمبار: پێوەندییەکی توندوتۆڵ لەنێوان شیعر و شێوەکاری هەیە، ئەگەر شاعیر وێنە شیعرییەکەی بە چەند وشەیەک و چەند پەیڤێک بکێشێ و قەسیدەی وێنەیان لێ پێکبێنێ، بەوەوە تەعبیر لە ئەزموونە هەستەوەرییەکەی دەکات، هونەرمەندی شێوەکاری تابلۆ هونەرییەکەی بە چەند هێڵێک و چەند ڕەنگێک دەکێشێ و شیعری نوێش نزیکترین بەرهەمە لە ڕەسم لە ڕێگەی ئەو وێنانەی کە شاعیر بە خەیاڵی باڵداری وێنەکێشانی ڕۆمانسییانەی فەنتازییانە بەرجەستەیان دەکات.

هەر دەقێک ئەگەر بە داڕشتنێکی هونەرییانە لە دایک نەبووبێ، بە ئەدەبی نەمر لە قەڵەم نادرێت

هۆراس وتوویەتی: «شیعر وێنەیەکی قسەکەرە، یان نیگارێکی قسەکەرە، نیگار، یان وێنەکردن شیعرێکی بێ دەنگە». هەروەها (ڕامبۆ) پێی وایە کە «پەیڤەکان کیمیای تایبەت بەخۆیان هەیە دەکرێ پەیڤ سرووش بەخشی وێنە و ترپە و دەست لێدان و چێژ و ڕەنگ و بۆنی بێ». بۆ سەلماندنی نزیکبوونەوەی نێوان شیعر و شێوەکاری، واتە وێنەکێشان بە وشە و وێنەکێشان بەهێڵ و ڕەنگ، ئەی ئەوە نییە (نەژاد عەزیز سورمێ)ی شاعیر هەردووکیان بەیەکەوە دەبەستێتەوە، بە دیدێکی شێوەکارانە تابلۆی شیعرەکانی دەکێشێ.

ڕامان: سەرەتاکانی شیعری نوێخوازی چۆن دەبینیت و ماک و چەکەرە سەرەتاییەکان لای کێ دەرکەوت، هەروەها هی چیرۆک و ڕۆمانیش؟

کەمال غەمبار: کە دەڵێین نوێخوازی، تەنیا ئەو چەند شاعیرە ناگرێتەوە وەک: (دڵشاد عەبدوڵڵا، ئەنوەر مەسیفی، جەلال بەرزنجی، هاشم سەراج، سەباح ڕەنجدەر) هی تر، بەڵکو ئەو شاعیرانەش دەگرێتەوە، کە شتی نوێ دەخەنە ڕوو، ڕەنگە هێڵی نوێخوازی و نوێکردنەوە لە چیرۆکدا لای من زیاتر ڕوونتر بێ، کە (حوسێن عارف) لە چیرۆکی (چای شیرین) لە (شەبەق)دا یەکەمین کەس بێ کە لەم بوارەدا پێش ئەوانی

تر گرەوی هونەری بردبێتەوە، بەڵام لەناو ئەوانەی کە خۆیان بەنوێخوازی تایبەت لە قەڵەم دەدەن، جیاوازی هەبێ کامیان لەو مەیدانەدا بەرابەر دەژمێردرێ، هەریەکە خۆی بە دەستپێشخەر دەزانێ، ناتوانین دەستنیشانی یەکەم شاعیر بکەین کە بەر لەوانی تر ئەو جۆرە شیعرەی نووسیوە کە پێی دەڵێین نوێخوازی و تا ئێستاش ئەم مەسەلەیە ئەوەندە نەورووژاوە تا رابەری یەکەم دەستنیشان بکەین وەک رابەرانی شیعری ئازاد و گرووپی بەیانی لاکێش. ماوەیەکی تر رەنگە رابەری یەکەم و پێشکەوتووترینیان دیار بکرێت.

رامان: جیاوازییە زمانەوانییەکانی نێوان قەسیدەی درێژو شیعری ئاسایی و پۆستەرە شیعر چین، ئەگەر بکرێت لەسەر هونەری زمانی هەریەک لەوانە بدوێیت و لێیان وردبیتەوە؟

کەمال غەمبار: قەسیدەی درێژ، واتە پشووی درێژ و جیهانبینی و کارکردنێکی ورد و قووڵ لەناو زماندا، شیعری ئاسایی، وەک هەر شیعرێکی لەو جۆرەی ئەوەندە رامان و بیرکردنەوە و خۆماندووکردنی گەرەک نییە، پۆستەرە شیعر، شیعری چڕ و پڕ و کورت و پوخت وەک (ئاراگۆن) دەڵێ:

«کورترین شیعر جوانترینیانە».

قەسیدەی درێژ، قەسیدەی رامان و قووڵبوونەوەیە، قەسیدەی مینبەری نییە کە دەنگی شاعیر و جۆری جەماوەرەکە نرخ و بەهای پێدەبەخشن، کە بەدەنگ دەخوێندرێتەوە، نەک بەدڵ و بەچاوو بە مێشک وەک قەسیدەی درێژ کە زۆرجار لەسەر بڵندگۆ دەخوێنرێتەوە، لەبەر درێژییەکەی بێزاربوون لەدەروونی گوێگردا دروست دەکات، یان جاری وا هەیە بەرلەوەی شاعیر لەسەر شانۆ بێتە خوارەوە شیعرەکە هەرەس دەهێنێ، نەک لەبەر بێ پێزی، بەڵکو چ لەبەر دەنگی شاعیر، چ لەبەر درێژی و ئامادەنەبوونی گوێگر کە گوێی لێ بگرێ. ئەمڕۆ بۆتە نەریتێکی باو و ئاسایی، هەندێ لە شاعیران بەتایبەتی لاوەکان درێژدادڕییەکی ئەوتۆ لە شیعردا دەکەن کە نە لە رووی زمان و کێشی دەرەوە و ناوەوەو یەکێتی بابەت و بیناسازی وێنەوە لە شیعر ناکەن، بۆیە بەلای منەوە شیعری درێژ بۆ خوێندنەوە ئەوەندە لەبار نییە کە بە جیددی هەڵبەسەنگێنرێ. ئەم جۆرە شیعرە شیاوی بڵاوکردنەوە و خوێندنەوەیەکی وردو قووڵە.

رامان: چیرۆکی کوردی سەرەتا زمانی گوندی هەبوو، دواتر ئەو زمانە گوندییە پێ بەپێ ئاراستەی بەرەو زمانی شار گۆڕا ئەگەر بکرێ لەسەر ئەم گۆڕانە بوەستیت و پانۆرامایەکمان بدەیتێ؟

کەمال غەمبار: دەکرێ پرسیارەکە بەشێوەیەکی تر بکرێ، کە چیرۆکی کوردی سەرەتا بابەتەکانی، بابەتی لادێ بوون، دوایی بوونە بابەتی شار، چونکە زمانی نووسەر،زمانی شاربوو، چیرۆکیش هونەرێکی ئەورووپییەو لەوێوە ئەو هونەرە هاتۆتە ناو ئێمەی کورد. هەرچەندە چیرۆکی لادێ و چیرۆکی شار رایەکی رەها نییە کە جێگەی وتوو‌ێژ کردن نەبێ، زۆر لەو چیرۆکانەی کە بڵاوکراونەتەوە لە تەک ئەو چیرۆکانەی لە بارودۆخی کۆمەڵایەتی لادێ دەدوێن، چیرۆکی تریش هەن کە پێوەندییان بە ژینگەی شارەوە هەیە، بەڵام بە شێوەیەکی گشتی وەکو پانۆرامایەک دەتوانین چیرۆکەکانی (حوسێن عارف، عەبدوڵڵا سەراج، موحەرەم محەمەدەمین) بکەینە سەر مەشقی چیرۆکی شار، ئەم رایەش ئەو ناگەیەنێ کە ئەو سێ چیرۆکنووسە چیرۆکی وایان نییە پێوەندییان بەواقیعی گوندەوە نەبێ، یان وەک نموونە چیرۆکەکانی (ئیبراهیم ئەحمەد و حەسەن قزڵجی) چیرۆکی وایان تێدا نەبێ، بابەتی واقیعی شار نەبن وەکو زمانیش من دەتوانم (سەلام مەنمی) دەست نیشان بکەم کە بەزمانی لادێ چیرۆک دادەرێژێ.

رامان: ماوەیەکی زۆر لە بواری رۆژنامەنووسیدا کارت کردووە، چەند گۆشەیەکیشت نووسیوە، دەکرێ ئەزموونت لەو بارەیەوە بزاندرێ؟

کەمال غەمبار: من سەرەتا لە رۆژنامەی نهێنی بەدەست خەت لە پەنجاو چوار و پەنجاو پێنجدا کە بۆ قوتابییان دەرمان دەکرد دەستم پێکرد، لە ساڵی ١٩٥٧- ١٩٥٨ لەگەڵ چەند برادەرێکی قوتابی کە ئەوکاتە لەناو یەکێتی قوتابیانی کوردستان لە هەولێر کارمان دەکرد (دەنگی قوتابیان)مان بەدەست خەت دەرکرد. ساڵی ١٩٥٨- ١٩٥٩ گۆڤاری (ژیان)م دەرکرد، لەکۆلێژی پەروەردە لە بەغدا ساڵی ١٩٥٩- ١٩٦٠ و ١٩٦٠- ١٩٦١ دوو ژمارەی (دەنگی قوتابیان)م دەرکرد، لە ١٩٧٣ تا ئەم چەند ساڵانەی دوایی لە چەند رۆژنامە و گۆڤارێکدا کارم کردووە و بەعەرەبی و کوردی نووسیومە و گۆشەی تایبەتیم بە هەردوو زمان هەبووە، لە هەولێر و بەغدا لە رۆژنامەکاندا کارم کردووە. لە گۆشەی «لە دەروونەوە» هەروەها «من الاعماق» بابەتی وورووژێنەرم نووسیوە، زۆرجاریش نووسینەکانم گیروگرفت و سەرئێشەیان بۆ دروست

له ڕاستەوە: کەمال غەمبار، ڕەفیق سابیر، حوسێن عارف، محەمەدی مەلا کەریم – ١٩٧٢ بەغدا

کردووم، بەڵام هەموو نووسینەکانم لە دڵ و دەرووندا هەڵقوڵاون، زادەی بیروڕاو بۆچوونی ئەو کاتانەن کە بڵاوم کردوونەتەوە. ئەرکەکانیشم هەمەجۆر بوون. هەڵەچنی، پەیامنێری، وەرگێڕان بە هەردوو زمان (کوردی و عەرەبی) بەرپرسی لاپەڕە، نووسەر، سەرنووسەری، جگە لە کارکردنم لە ڕادیۆو تەلەفزیۆن وەک پێشکەشکردنی تەعلیقی سیاسی لە نووسینی خۆم، نووسین و وەرگێڕانی دەنگوباس، بەڕێوەبردنی ئێزگەی ڕادیۆ، ئەو ماوە درێژە ئەزموونێکی باشی پێ بەخشیوم و چەندین بابەت و گۆشەشم بەناوی ئاشکراو خوازراوە وەکو خوێنەرێک، قاریء، متابع، ئامانج، ئاسۆ، ئاراس، ڕێبوار، مەزن، ب. ساوین، ئەبوو هێمن، ناقد فني بڵاوکردۆتەوە.

ڕامان: ئایا دەکرێ ڕۆمان دابڕدرێت لە ڕووداوی سیاسی و کۆمەڵایەتی و... یەک پارچە وەک ئەدەبێکی ئێستێتیکی وەربگرین، ئەگەر هەبێ نموونەی ئەم جۆرە ئەدەبەمان بدەیتێ؟

کەمال غەمبار: بەلای منەوە ئەو ڕۆمانە سەرکەوتن وەدەست دێنێ کە تەعبیر لە ژینگە و باری کۆمەڵایەتی و سیاسی و ئابووری دەکات، جیهانییەتی ڕۆمان لە خۆماڵییەوە سەرچاوە دەگرێ، وەک ڕۆمانەکانی (نەجیب مەحفووز) کە پاداشتی بەرهەمەکانی خەلاتی نۆبل بووە لە هەمان کاتدا دەکرێ ڕۆمان وەک ئەدەبێکی ئیستێتیکی لەوەی وتمان دابیڕین وەک ڕۆمانی «سەدساڵ دوورەپەرێزی»ی مارکیز.

ڕامان: ئایا بڕوات بە پێشبڕکێ لەئەدەبدا هەیە، لەکاتێکدا بەشداری سێ پێشبڕکێی ئەدەبیت کردووە و پلەی یەکەم و دووەم و سێیەمت بەدەست هێناوە؟

کەمال غەمبار: بە ڕاشکاوی دەڵێم ئەوەندە باوەڕم پێ نییە، بۆ نموونە کە ساڵی ٢٠٠٣ خەلاتی یەکەمی لێکۆڵینەوەم لە فیستیڤاڵی گەلاوێژدا وەرگرت لە نووسینەکەمدا ئاماژەم بە خاڵێکی گرینگ کردبوو وەکو ڕەخنەیەکیش ئاراستەی لیژنەی دەستنیشانکردنی شیعرم کردبوو، کە لە کۆتاییەکەیدا هاتبوو: «ئەو ڕەخنەگرانەی لە شیعری نوێی کوردی و وێنەی هونەری دەدوێن لە چەمکە کلاسیکییە ڕەوانبێژییەکە دوور بکەونەوە و بەگیان و شێوازی سەردەم و نوێخوازی بنیاتی وێنەی شیعری نوێی کوردی هەڵسەنگێنن، کە خوێنەران بووروژێنن بە ڕووناکی خستنەسەر چۆنیەتیی تەون چنینی وێنەی هونەری، لە هەمان کاتدا جیاوازی لەنێوان شیعری ڕەسەن و داهێنەرو شیعری ورێنە و هەڵبزرکان بکەن. کە ئەو جۆرە کەسانەی کە شیعری لەم شێوە دادەنێن خۆشیان نازانن چ دەڵێن، بە داخەوە ئەوانەی بە شیعری داهێنەرانە لە قەڵەمیان دەدەن، ئەوانیش ئەوەندە لە چەمکی شیعر ناگەن کە لە لیژنەی هەڵسەنگاندن و نرخاندنی شیعردا جڵەوی بڕیاردانیان لەدەستە، شاباشی ئافەرین بەسەر ئەوانە دادەبارێنن کە تازە پێیان ناوەتە جیهانی شیعر، زەمینەیەکی ئەوتۆی پتەویان بۆ نەخوڵقاندووە کە بتوانن بیکەنە پێگە و سەرشاری ئەزموونێکی شیعری سەرکەوتووی ئەفراندن» لەو ڕوانگەیەوە ئەو لیژنەیەی کاری هەڵسەنگاندن و پلەدانانە بۆخەلاتەکان دەبێ لە بواری هەڵسەنگاندن و نرخاندندا شارەزا بێ، پێکهێنیانی لیژنەکە بەنهێنی بێ نەک ناوی ئەندامەکان بزانرێ و مەسەلەی برادەرایەتی و لایەنگری کار نەکاتە سەریان، لێرەدا نامەوێ نموونە بهێنمەوە کە زۆرجار لە پێدانی خەلاتدا حیساب بۆ ناوچە دەکرێ، یان بۆ جۆری پێوەندییەکە دەکرێ. جاری واش هەیە زۆربەی ئەندامەکان لە هەڵسەنگاندندا جیاوازییان نابێ و کارەکە بەڕێکوپێکی ئەنجام دەدەن.

ڕامان: زۆرجار چێژی جەماوەر چێژێکی کاتییە، ناتوانێت ئێستێتیکای بێگەرد لە ئەدەبدا دەستنیشان بکات و لە خولگەی واتای کاتی و هەڵچوونی کتوپڕ دەسووڕێتەوە، ئایا بڕوات بە جەماوەری لەم جۆرە هەیە، کە ماوەیەک کارت بۆ ئەدەبێک دەکرد لە خزمەتی چێژی زۆرینەی جەماوەر دابێت؟

کەمال غەمبار: بەشێوەیەکی تێکرا جەماوەر ئەو هەڵبژاردە نموونەیی و پسپۆڕە نییە کە بە چاکی لەلایەنی هونەری و جوانکاری ئەدەب تێبگات. زیاتر جەماوەرێکی سۆزداری هەڵچووە بەرلەوەی بە تەواوەتی لە دەقەکە

بگات، ڕایەکی ڕووکەشی بەرامبەری دەبێ، ئەو جەماوەرەش بەپێی بارودۆخی قۆناغەکە دەجووڵێ و چێژ لە ئەدەب دەبینێ. ئەو جۆرە جەماوەرە هەیە، ئایدیۆلۆژیا هەڵیدەسووڕێنێ، قۆناغەکە ئەو زەمینەی بۆ دەخولقێنێ کە لەسەری بوەستێ، هەر خودی جەماوەرەکەشە کە دەگۆڕێ و لە قۆناغێکی دیکەدا چێژ لە جۆرە ئەدەبێکی دیکە دەبینێ، بۆ نموونە بەر لە شۆڕشی چواردەی تەمووزی ١٩٥٨، (کامەران موکری) لە پێشەوەی هەموو شاعیرانی کوردبوو، حیسابی تایبەتی بۆ دەکرا، هەر دوای شۆڕش لە سلێمانی لە سینەمایەک ناوەکەم لەبیر نییە جەماوەرێکی زۆر ئامادەبوون بەتایبەتی ئافرەت، (کامەران) هەروەکو شێوازی پێشووی بەدەنگە دلێرەکەی شیعرێکی خۆی خوێندەوە، بەڵام جەماوەرەکەی نەجووڵاند، بەڵام کە (شێرکۆ بێکەس) شیعرێکی خۆی خوێندەوە خەڵکەکەی هەژاند و ئافرەتەکان دەستیان کرد بە گریان. لێرەدا حەز دەکەم ئاماژە بەخاڵێک بکەم کە ئەوکاتەی دەستنیشانی دەکەن تەوژمی ئەدەبی واقیعی زاڵبوو بەسەر جۆرەکانی دی و ڕێبازە هزرییەکە واقیعێکی چەسپاند بوو کە ئەدەب بۆ ژیان و بۆ جەماوەرە، ئەدەبێک لەبەرژەوەندیی جەماوەردا نەبێ بە ئەدەب لە قەڵەم نادرێ، ئەو جۆرە ئەدەبە جەماوەرییەش بەشی هەرەزۆری مۆرکی ڕاپۆرتی و خیتابی بە خۆوە گرتبوو، دوور بوو لەلایەنی هونەری و شێوازی ئیستێتیکی، ئەدەبی زمانی جەماوەر بوو، نەک ئەدەبی خودی و تاکی هەڵبژاردە. قۆناغەکە بەو شێوەیە بوو، دەتوانین (گۆران) بکەین بە نموونە ئەگەر بمانەوێ بەراوردێکی ورد لەنێوان شیعرە ڕۆمانسییەکانی و واقیعییەکانی بکەین، هەروەها (فایق بێکەس) لەنێوان (داری ئازادی و نابەزین و سەدەی بیستەم) و هی تر و (ئەی مانگە)کەی کە (عەلی مەردان) وزەیەکی تری پێ بەخشی کە ئاوازی بۆ داناو بەدەنگە بەسۆزەکەی گۆرانییەکەی چڕی.

ڕامان: داهێنەر لە چ کاتێکدا دەبێتە دیاردە، نموونە دەوروبەری (گۆران) داهێنەری تێدابوو، بەڵام گۆران توانی ببێتە دیاردە، ئەم بوون بە دیاردەیە لە ئەدەبدا چۆنە؟

کەمال غەمبار: دیاردەی دروست لەهەر بوارێکدا لەپڕ دروست نابێ، دەتوانم بڵێم لە هەر سەدەیەکدا دیاردەیەک

لە دەقدا ناوەڕۆک بە پلەی دووەم دێت، پلەی یەکەم بۆ فۆرم و ئیستێتیکایە

لەدایک دەبێ، بۆ نموونە دیاردەی داهێنانی ئەدەبی شاعیر، چیرۆکنووس، ڕۆمانووس، سەرکردە، جوانیی ئافرەت. (حاجی قادری کۆیی) کە ڕوو دەکاتە کوردستانی ڕۆژهەڵات و لەژێر خێوەتدا چاوی بە کچە نازدارەکەی (قەرەنی ئاغای مامەش) دەکەوێ دەڵێ:

ئەم نەوعە گوڵە هەڵدەکەوێ ساڵێ لە قەرنێ
نەک وەک گوڵی بازاڕییە هەر ساڵە کە سەوزە

ڕاستە (گۆران) بووە داهێنەر و دیاردەی نوێکردنەوەی شیعری کوردی، ئەم دیاردەیەش بۆ کۆمەڵێ فاکتەر دەگەڕێتەوە وەکو: ژینگە، بارودۆخی خێزانی، ئامادەباشی دەروونی، خۆ ماندووکردن، ژیانێکی ڕاستەقینە لەگەڵ ئەدەبەکەدا، زمانناسی، خوێندنەوەی بەردەوام، سوود وەرگرتن لە ئەزموونی نووسەرانی دی. بەهرە و زیرەکی لە خودی شاعیر. ئەوانە گشتیان وەک فاکتەری دەرەوە (بابەتی) و خودی ئەو دیاردەیان خولقاند. ڕەنگبوو ئەگەر (شێخ نووری شێخ ساڵح) ئەوەندە سەرقاڵی ژیان نەبوایە، ژیانی وەزیفی ئەوەندەی لە جیهانی شیعردا دوور نەخستبایەوە، ئەو ببوایە دیاردە ئەدەبییەکە، چونکە نوێخوازەکانی سەردەمی ئەو بە سەرۆکی خۆیانی لە قەڵەم دەدەن بەرلەوان هەنگاوی بەرەو نوێخوازی هەڵێنا و لەوانیش گەورەتر بوو. دیاردەش وەکو گوڵێک وایە کە لەناو هەموو گوڵەکانی باخچەیەکی ڕازاوەدا، گوڵزارێکی دڵڕفێندا، گەشتر و پاراوتر و جوانترە، ڕەنگە ئەم دیاردەیەش بۆ خودی گوڵەکە، بوونەوەرییەکەی، ئاووهەوای دەوروبەری، پێگەی زەمینەکەی بگەڕێتەوە. بۆ نموونە لە بواری هونەری گۆرانیدا (ئوم کەلثووم و عەبدولوەهاب و عەبدولحەلیم حافیز) بوونە دیاردە، تا ئێستا زەمینەیەکی لەبار بۆ دیاردەیەکی لە جۆری ئەوان دروست نەبووە، سەبارەت بە کوردیشەوە تا ئێستا دیاردەیەکی وەکو (سێوە) لە بواری مەقامبێژیدا دەرنەکەوتووە، کە لە ئاستی ئەودابێ، یان تێپەڕ بکات. بۆیە دیاردە درەنگ دروست دەبێ، جاری واش هەیە پێی دەگوترێ (فەلتە) واتە لە سنوور دەرچوو.

ڕامان: پرۆسەی وەرگێڕان لە ئەدەبدا چۆنە، تا ئێستا چەند کتێب و چەندین نووسین و شیعرت لە عەرەبییەوە

بۆ کوردی و له کوردییەوە بۆ عەرەبی وەرگێڕاوە، دەتوانی ئەوەمان بۆ دەستنیشان بکەیت وەرگێڕان کاری داهێنانە، یان زانینە، لەم ڕووەوە لە کارە وەرگێڕدراوەکانی خۆت بدوێ؟

کەمال غەمبار: وەرگێڕان بەگشتی هەردوو لایەن دەگرێتەوە لایەنی داهێنان و لایەنی زانین، جاری وا هەیە وەرگێڕ تووشی حاڵەتێکی دەروونی لەبار دەبێ، وەرگێڕانەکە سرووش و ئیحایەکی وای پێ دەبەخشێ کەوا داهێنانی تێدا بکات.

هەڵبەت زمانزانی و خۆماندووکردن و پشت بەستن بەچەندین فەرهەنگی هەمەجۆری زمان نەک تەنیا هەردوو زمانەکە کارەکە مەیسەرتر دەکات، جاری وا هەیە فەرهەنگیش تینوویەتی وەرگێڕ ناشکێنێ و ئەو وشەیەی ماناکەی نازانێ، دەبێ لێی قووڵ بێتەوە و لە ئەم و لە ئەو پرسیار بکات، هەڵبەتە ئەوەی شاعیر بێ، یان چێژ لە شیعر ببینێ کە دەقێک وەردەگێڕی زیاتر سەرکەوتن وەدی دێنێ لەوەی لە شیعر ناگات و چێژی لێ وەرناگرێ، من لەم بوارەدا ئەزموونێکی باشم هەیە، تا ئێستا چەندین دەقی شیعر و چیرۆک و ڕۆمان و ڕەخنەی ئەدەبیم وەرگێڕاوە، پێشەکیم بۆ بەرهەمی وەرگێڕاو نووسیوە، پێداچوونەوەم کردووە بەشێوەیەکی ورد و بەراوردکردنێکی قووڵی وشە بە وشەم ئەنجام داوە، ڕەخنەم لێگیراوەو وەڵامم داوەتەوە، نەک تەنیا لە بواری ئەدەبیدا کارم کردووە، بەڵکو بابەتی سیاسی، کۆمەڵایەتی، فێرکاریشم وەرگێڕاوە.

ڕامان: ئایا ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی چێژە، یان جیهانبینییە، تۆ لەیەک کاتدا لێکۆڵینەوە لەسەر شاعیرێکی ئاسایی دەنووسیت، لە هەمان دەموکاتیشدا لە بارەی شاعیرێکی نوێخواز دەنووسی، ئایا چێژ و جیهانبینیت لەبارەی دوو شێوە و شێواز و ئاراستەیە چۆن دەکەوێتەوە؟

کەمال غەمبار: ڕەخنە و لێکۆڵینەوەی ئەدەبی هەردووکیانە، بەڵام حاڵەتێک هەیە ئەویش ئەوەیە کە زۆرجار کاری ڕۆژنامەنووسی لەسەرت دەسەپێنی بۆ نموونە لەسەر شاعیرێکی ئاسایی بنووسیت، ئەم جۆرە نووسینە ناچێتە خانەی ڕەخنە و لێکۆڵینەوەوە، چونکە کارێکە پێت سپاردراوە، بەدەگمەن ڕۆژنامە ئەو مەودا فراوانەی هەیە کە لێکۆڵینەوەیەکی ئەدەبی تێدا بڵاوبکرێتەوە. هەڵبەت شاعیرێکی ئاسایی و شاعیرێکی نوێخواز لە یەک ئاستدا سەیر ناکرێن. شاعیرە ئاساییەکە ئەوەندە وردبوونەوە و قووڵبوونەوەی گەرەک نییە، بۆیە ئەوەی لەسەری دەنووسرێ زیاتر پێناسینە، نەک لێکۆڵینەوەی ڕەخنەسازی، کە لەسەر شاعیرێکی نوێخواز نووسیومە، زیاتر لەگەڵ دەقەکەی ژیاوم و زیاتر کاتم بۆ تەرخان کردووە و زیاتر قووڵایی ڕۆشنبیریی خۆمم بۆ تەرخانکردووە، بۆیە هەردوو نووسین دوو تای تەرازووی بەرامبەر یەک نابن، واتە بە دوو شێوە و شێواز و ئاراستەی جیا نووسراون، نەک تەنیا ئەم حاڵەتە لە ساڵی ١٩٩٤دا لەلای من تێبینی دەکرێ، بەڵکو پێشتریش چەند حاڵەتی تری لەم جۆرە لای من دروست بووە، هەریەکە بە قەد قەبارەی خۆی مافی دراوەتێ، جاری وا هەبووە لەناو نزیکەی بیست شیعردا تەنیا چێژم لە یەک دوو کۆپلە وەرگرتووە و لەسەرم نووسیون و گوێم نەداوەتە شاعیرەکە، دوای نووسینەکەم هەڵوێستی بەرامبەرم چۆن دەبێ، چ کاردانەوەیەکی دەبێ، کە خۆی بە شاعیرێکی گەورەش لە قەڵەم دەدات، بەڵام لای من گرینگ ئەوەیە کە فێڵ لە ویژدانی خۆم نەکەم و سپی نەکەم بە ڕەش، خۆ ئەگەر شتێکم بەدڵ نەبووبێ نەک تەنیا ئەدەب، بەڵکو شێوەکاری و شانۆش، هیچم لەسەر نەنووسیون.

ڕامان: لە زۆرینەی لایەنەکان چالاکی ڕەخنەییت دەبینرێ وەک: شیعر، چیرۆک، ڕۆمان، شێوەکاری، شانۆ، ڕەخنەی ڕەخنە. ئەمەش نیشانەی بەرفراوانی دیدگای ڕۆشنبیریتە، بەڵام لە کاری ئەدەبیدا تایبەتمەندی گرینگ و پێویستە تا تیشکۆی چالاکی و بیرو بۆچوون و دیدگا لەسەر لایەنێک تۆخ بکەیتەوە، ئایا بۆ ئەم خۆ تەرخان کردنەت بۆ تایبەتمەندی نەبوو؟

کەمال غەمبار: لێت ناشارمەوە کە من هەر لەسەرەتاوە جۆرە زانیارییەکم لە هەموو ئەو بوارانەی ئاماژەت پێکرد هەبوو، بەهرەی شێوەکاری هەر لە قۆناغی سەرەتاییدا تێمدا دەرکەوت، لە قۆناغی ناوەندی و دەرچوونم لە پۆلی سێیەم دەبوایە بچمە پەیمانگەی هونەرە جوانەکان لە بەغدا، باوکم ڕێگر بوو، ئەو کاتیش دواناوەندی لە کۆیە کرایەوە، هەروەها یەکێک بووم لە نمایشکەرانی شانۆگەری کە زۆرجار خۆمان دەقەکانمان دادەنا و بەدەیان شانۆگەریمان لەسەرەتای پەنجاکاندا لەچاپخانەی (سەعیدی مەلا ئەحمەد) لە کۆیە پێشکەش دەکرد، ئەم دوولایەنە و خوێندنەوەیەکی زۆری ئەو بابەتانەی کە لە گۆڤاری (الاداب)ی بەیرووتی بڵاودەکرانەوە، کە ساڵی ١٩٥٨ لەکۆلێژی پەروەردە بەشی عەرەبی وەرگیرام

مامۆستایەکی دەرچووی زانکۆی سۆربۆن (دکتۆر سەلیم نعیمی) رەخنەی کلاسیکی پێدەوتین و (نازک الملائکة)ش رەخنەی نوێ، دوایی وانە وتنەوەم لە بەشی وێژەیی ئامادەیی، بە تایبەتی رەخنەی ئەدەبی، هەروەها لە پەیمانگەی مامۆستایان و زانکۆی بەغدا و سەلاحەدین و کارکردنێکی دوورودرێژ لە بواری رۆژنامەوانیدا، خوێندنەوەی بەردەوامی هەموو بوارەکان و بوونی کتێبخانەیەکی دەوڵەمەند بەسەرچاوەی لێکۆڵینەوەی ئەدەبی و شێوەکاری و شانۆ و فەلسەفە و ئایین و کۆمەڵایەتی و کتێبی سیاسی، ئەوانە بە گشتی دەرگایان بۆ والا کردم کە باکگراوندێکی رۆشنبیریی بەرفراوانم هەبێ، هەر بوارێک بموێ لەسەری بنووسم و ئەو توانایە لەخۆمدا ببینم کە لە بواری رەخنەدا خۆم بە کەم نەزانم و نەشم ویستووە هەر وزەیەکی رەخنەسازیم هەیە تەنیا بۆ لایەنێک تەرخانی بکەم، رەخنەگری راستەقینەش ئەو رەخنەگرەیە کە رۆشنبیرییەکی ئینسیکلۆپیدی هەبێ و بتوانێ بەری خۆی لەئاو دەربکات.

رامان: ئەدەبی داهێنراو پێشبینی و خەیاڵی جوانی تێدایە، سیاسەتیش کاری تاکتیک و رۆژانەیە. دوو ئاست و ئاراستەی سەربەخۆن. لەناو دەسەڵاتی کوردیدا ئەدەب کراوەتە پاشکۆی سیاسەت. ئەم کردارەش سەداسەد هەڵەیەکی کوشندەیە، دەکرێ بۆچوونت دەربارەی ئەم هەڵە کوشندەیە بزانین کە بووەتە دیاردەیەک لەناو ئەدەبی کوردیدا؟

کەمال غەمبار: نەک تەنیا ئەدەب بۆتە پاشکۆی سیاسەت، بەڵکو بەشێوەیەکی گشتی رۆشنبیریش، ئەمەش بۆ ئەو رەوشە ئابوورییە دەگەڕێتەوە کە رۆشنبیران پێوەی دەناڵن، بۆیە دەبینی ململانێ لەنێوان رۆشنبیری و ئابووریدا هەیە، رۆشنبیر بۆتە پاشکۆ و دەستەمۆکراوە، بە حوکمی ئەوەی کە ئابووری چەکی کاریگەری دەسەڵاتدارە، یان ئەو حزبەیە کە رۆشنبیر، ئەدیب خۆی پێ بەستۆتەوە و پابەندە بە سیاسەتی حزبەکە، یان دەسەڵاتەوە، لە ئەورووپادا مەسەلەکە پێچەوانەیە، بۆ نموونە نوێنەری حزبێکی سیاسی بۆی هەیە لەگەڵ رای ئەو حزبە نەبێ کە لە رێگەی ئەوەدا هاتۆتە پەرلەمان و کار رایی دژی ناکرێ، ئەگەر هەڵوێستێکی بەرهەڵستکاری هەبێ، بۆیە دەبینین زۆر لەو ئەدیب و رۆشنبیرانەی کە لە ئەورووپادا پەناهەندەن لە سیاسەت دوورکەوتوونەتەوە و بەبۆچوون و تێڕوانینی خۆیان دەنووسن و لەو قالبەی پێشوو دەرچوون، بەڵام لای ئێمە کە ژیان و گوزەران و هۆکارەکانی بڵاوکردنەوە گشتیان لەژێر دەستی دەسەڵاتن، ئەو دیاردە کوشندەیە وای کردووە ئەدیب ملکەچی سیاسەت بێ، بەدووری نازانم کە ئەم رەوشە هەتا سەر بەردەوام نەبێ، کە کۆمەڵگەی کوردی بە تەواوەتی چووە ناو جیهانی شارستانی ناڵێم ژیاری، تاک لە کۆمەڵدا مافی تەواوی خۆی هەبوو، ئەو کاتە ئەدیب لەو چوارچێوەیە دەردەچێ کە بۆی کێشراوە. رەوشێکی تر دێتە پێش کە ئابووری چیتر چەکی دەسەڵات نەبێ و هەر کاتێک ئەدیب دەنگی لێ هەڵبڕێ بە هەڕەشەی نان برین ئەو دەنگە کپ بکرێ، نەک وەکو ئێستا کە ئێمە بەناو رێکخراوی کۆمەڵگەی مەدەنیمان هەیە کە بەرێوەچوونیان بەندە بەو یارمەتییەی چ لە حکوومەت چ لە حزب وەری دەگرن، لەجیاتی ئەوەی داکۆکی لە بەرژەوەندیی ئەندامەکانیان بکەن، داکۆکی لەو سیاسەتە دەکەن کە سەرچاوەی دەرامەتی ئەو رێکخراوانەن، خۆ ئەگەر بەرێوەبردنی ئەو رێکخراوە و دەزگایانەی ناوی خۆیان ناوە مەدەنی خودی بێت و پشت بە توانای دارایی خۆیان ببەستن، ئەوە ئەو جۆرە پاشکۆ و لەقاڵبدانە لەدنیای ئەدەب و رۆشنبیریدا جێگەیان نابێتەوە، ئەدیب لە هەر رێکخراوێکی نا حکوومی، یان نا حزبی،کار بکات دەستەمۆ ناکرێ و تەعبیر لەو هەڵوێست، یان هزرە دەکات کە باوەڕی پێ هەیە و بێباکانە داکۆکی لێ دەکات و کەسایەتیی خۆی لەدەست نادات و هەرگیز نابێتە پاشکۆی سیاسەت، وەک نووسەرانی وڵاتە مەدەنییەکان کارو رەفتار دەکات کە مافی رەوای تاک زامنە، رای ئەدیب و بەرهەمەکانی رێزو پێگەی تایبەتی خۆیان هەیە. با لێرەدا قسەیەکی سەرۆک وەزیرانی پێشووی بەریتانیا (میستەر چەرچل) بهێنمەوە کە چۆن مەزنی (شکسپیر) دەنرخێنێ و دەڵێ: «بەریتانیای مەزن هەموو مۆنۆپۆڵەکانی لەدەست دەدات، بەڵام هەرگیز مەزنی شکسپیر لەدەست نادات»، یان سەردەمی خۆ نیشاندان و راپەڕینی قوتابیانی فەرەنسا ساڵی ١٩٦٨ کە (سارتر) پشتگیری لێ دەکردن و هانی دەدان بەردەوام بن، کە وەزیری ناوخۆی حکومەتی فەرەنسا، داوای لە (دیگۆل) کرد فەرمانی دەسگیرکردنی سارتر دەربکات، وەڵامی (دیگۆل) ئەوەبوو: «ئایا ڤۆلتێر دەگیرێ؟».

کەواتە ئەدەب و سیاسەتی لە قاڵبدراو دوو جەمسەری لێک جیان و کەوتوونەتە ژێر رکیفی واقیعی ئەمڕۆمان، ئەوەندەی ئەو رێکخراوانەی بەناوی کۆمەڵگەی مەدەنی کار دەکەن، ئەو دەسەڵاتانەیان نییە کۆمەڵگەکە بگۆڕن،

ئەدیبیش لەو بارودۆخەی تێیدا دەژی و سیاسەت هەموو شت بەڕێوە دەبات، ناتوانێ بە تەواوەتی کۆتی ملکەچ بوونی سیاسەت لە گەردنی خۆیدا بپچرێنێ. هەڵبەت لە ئاییندەدا گۆڕانکاری دەبێ و ئەدەبیش بەبێ ڕۆڵی خۆی لەناو سیاسەتێکی نوێی عەقڵانی کراوەدا زیاتر هەناسە دەدات، ئەدیبیش زیاتر ئاسوودە دەبێ لە ژیان و دابینکردنی دوارۆژی خۆی و کەسوکاری.

ڕامان: لە بۆنەیەکی ئەدەبی گۆڤاری (ڕامان)دا گوێمان لە دەنگت بوو، دەنگت بۆ گۆرانی و مەقامات زۆر خۆش و گونجاوە، گۆرانی و مۆسیقا لە کۆمەڵگەی کوردیدا چۆن هەڵدەسەنگێنی، دواتر وەک بەهرەیەک کە تێتدا هەبوو بۆ گەشەت پێ نەکردو لە خۆتدا بەدەرت نەخستووە؟

کەمال غەمبار: کە بەهرەیەک لە مرۆڤدا دەردەکەوێ ئەگەر بایەخی پێ نەدرێ و هاندانی لە پشتەوە نەبێ گەشە ناکات، لە قۆناغی سەرەتاییدا چەند بەهرەیەکم لێ دەرکەوت وەک خەت خۆشی، توانای نمایشکردنی شانۆیی، بەهرەی شێوەکاری و دەنگ خۆشی، لەبیرمە ساڵی ١٩٤٦ بوو، ئەوکاتە حکوومەتی عێراق بایەخێکی زۆری بە تووتندا بۆ ئەوەی خەڵکەکە ئاگایان لە ڕووداوەکان و گۆڕانکارییەکانی کۆماری دیموکراتیی کوردستان لەمەهاباد نەبێ، هەندێک لە بازرگانەکانی تووتن و دەوڵەمەندەکانی کۆیە شەوان دادەنیشتن بۆ یاری پۆکەر، شەوێکیان دوو گۆرانیبێژی کوردستانی ئێران لە ماڵەکەی ئێمەدا گۆرانییان دەگوت، هەر زوو گۆرانییەکانم ئەز بەرکردن و دەمگوتنەوە، جاری واش هەبوو، هونەرمەندی گەورە (تایەر تۆفیق) گۆرانی دەگوت، کۆیەش سەرچاوەیەکی دیاری گۆرانی و دەنگخۆشی بوو، لە بۆنەی تایبەتی گۆرانی دەگوترا، ئەو کەشوهەوایە کارتێکردنی لەسەر من هەبوو، تەنانەت لە پۆلی سێیەمی ناوەندی دەستم کرد بە بلوێر ژەنین، هەر زوو فێری بووم پشوو بخۆمەوەو بلوێر بە چاکی بژەنم، بەڵام باوکم ئەو کارەی منی پێ ناخۆش بوو، ناچاری کردم کە وازی لێ بهێنم و دەیگوت: «دەتەوێ ببیت بە چاوەش»، لە بابەت شێوەکارییەوە یەکێک بووم لە قوتابییە جیاکراوەکان، هەموو بەڵگەنامەکانم دوای دەرچوونم لە پۆلی سێیەمی ناوەندی ئامادە کرد کە پێشکەشی «پەیمانگەی هونەرەجوانەکان»ی بکەم، دیسانەوە باوکم ڕێگەی پێنەدام و ئەو ساڵەش، واتە ساڵی ١٩٥٣- ١٩٥٤ پۆلی چوارەمی دواناوەندی لەکۆیە کرایەوە و دەرگای چوونم بۆ ئەو پەیمانگەیە بە تەواوەتی لەسەر داخرا. لە بارەی شانۆوە، لە بیرمە لە پۆلی شەشەمی سەرەتایی بووین کە بەزمانی ئینگلیزییەکی سادە تەمسلیمان دەکرد، لە قوتابخانەی دواناوەندی لەناوەڕاستی پەنجاکاندا مامۆستایەکی میسریمان هەبوو، ناوی (ولیەم جوندی عیوەز) بوو لەناو دەیان قوتابی کە لە هۆڵی قوتابخانەکەدا کۆی کردنەوە و تاقیکردنەوە بۆ بەشداریکردن لە شانۆگەریی (پیسکەی تەرپیر)ی (مۆلێر) منی بۆ نواندنی دەوری پیسکەی تەرپیر هەڵبژارد و چەند ڕۆژێک پرۆڤەمان لەسەر کرد، بەڵام سیخوڕێک کە لە پشت پەنجەرەوە خۆی گرتبوو، ڕاپۆرتی نووسیبوو کە شانۆگەرییەکە سیاسییە، بۆیە قەدەغە کرا، هەروەها لەو ماوەیەدا دەوری موعتەسەم بینی لە شانۆگەری (وای موعتەسەم) کە لەوەرگێڕانی (خالید دلێر و عەبدولڕەزاق بیمار) بوو، جگە لە شانۆگەری (قوتابی و دەورێش) لە نووسینی (بیمار) و من و ئەو دەورەکەمان بینی. هەروەها بەشداریکردن لە چەندین شانۆگەری دیکە لە هەولێر و شەقڵاوە و کۆیە. دەتوانم بڵێم لەو ماوەیەی کە بەهرەم تێدا هەبوو دەسەڵاتی گەشەکردنیان لە دەست خۆم نەبوو، بەربەست زۆربوون، ئەوەی کە من دەمویست ئەوە دەرنەچووم، تا لە کۆتاییدا ڕێبازە ئەدەبییەکە بووە قەدەری من، با تۆماس کارلیل هەر بڵێ: من سەرکردەی بەختی خۆم و سەردەری ڕۆحی خۆمم». هەموو ئەو بەهرانەم بەلاوە ناو ئەدەب و ڕەخنە نەبێ کە لەگەڵ خوێنمدا تێکەڵ بوون و لەو ڕەوشەی کە ئێستا تێیدا دەژیم پەشیمان نیم و هەر بەردەوام دەبم.

ڕامان: پرسیارێکی کراوە، حەز دەکەیت لە چ دیاردە و بوارێکی ئەدەبی بدوێت؟

کەمال غەمبار: سوپاس بۆ گۆڤاری (ڕامان)ی ئازیز کە بەم شێوەیە و لە درێژترین (دیدار و هەڤپەیڤین)مدا منی بەسەر کردەوە، ئەوەی لە هەگبەکەمدا هەبوو بێ ڕتووش کردن و بە دەستپاکییەوە خستمنە ڕوو.